

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Цветан Илиев

на дисертационен труд за придобиване на научна степен „доктор на науките“ в Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки.
Професионално направление: 3.8. Икономика.

Автор: Проф. д-р Юлия Георгиева Добрева

Тема: „Глобални, регионални и национални измерения на социалните неравенства“

1. Общо представяне на получените материали

Рецензията е изготвена на основание Заповед № 698/16.12.2024 г. на Ректора на Висшето училище по застраховане и финанси (ВУЗФ) – чл. кор. проф. д-р ю. н. Борис Велчев, в съответствие с чл. 13 от Закона за развитие на академичния състав в Република България и чл. 40 (1) и чл. 41 на Правилника за прилагане на този закон.

Предоставената ми документация по конкурса включва: дисертационен труд, автореферат, списък с научни публикации, резюмета на публикациите за участие в процедурата, справка за изпълнение на наукометричните изисквания, CV и справка с научните приноси. В изпълнение на изискванията на чл. 12 от ЗРАСРБ са налице доказателства за това, че кандидатът по процедурата проф. Юлия Добрева притежава ОНС „доктор“, представила е дисертационен труд на тема „Глобални, регионални и национални измерения на социалните неравенства“, отговарящ на минималните национални изисквания на чл. 26 (2) и (3) от същия закон, както и на чл. 37 от правилника за неговото прилагане. Това ми дава основание да посоча, че са спазени нормативните изисквания за допускане до участие в процедура по защита на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“ на проф. д-р Юлия Добрева.

2. Кратки биографични данни за кандидата

Проф. д-р Юлия Георгиева Добрева е родена 16.07.1978 г. в гр. Исперих. През 2001 г. се дипломира в ОКС „Бакалавър“ по специалност „Английска филология“ на СУ „Св. Климент Охридски“ – София, след което 2002 г. придобива магистърска степен по „Британска и американска литература и култура“ в същия университет. От 2005 г. е магистър по „Стопанско управление“ от СУ „Св. Климент Охридски“. През 2011 г. придобива ОНС „Доктор“ по научна специалност 3.8. Икономика“ (Политическа

икономия), защитавайки успешно дисертационен труд на тема: „Оптимизационното моделиране при изследване на устойчивото развитие“ (Диплома № СУ 2011 – 35, издадена на 20.12.2011 г.).

Кандидатът в конкурса Юлия Добрева започва своята професионална реализация през 2000 г. като експерт и главен експерт в „Държавен фонд „Земеделие“ – Разплащателна агенция, където работи до 2010 г. В периода 2011 – 2017 г. работи като специалист и главен специалист в дирекция „Корпоративно банкиране“ на Централна кооперативна банка АД. От декември 2017 г. до юни 2018 г. продължава професионалното си развитие в Търговска банка Д АД на длъжност „Съветник на акционера“, а от юни 2018 г. до настоящия момент заема длъжността „Ръководител отдел „Корпоративно банкиране““ в същата банка.

Академичната кариера на проф. д-р Юлия Добрева започва през 2012 г. първоначално като хоноруван асистент, а впоследствие като главен асистент във ВУЗФ. В периода 2016 – 2021 г. заема академична длъжност „Доцент“ по „Икономика (устойчиво развитие)“, а от септември 2021 г. до настоящия момент заема академична длъжност „Професор“ във ВУЗФ. Успоредно с академичните длъжности кандидатът в конкурса има и административни ангажименти, като директор на направление „Икономика“ във ВУЗФ.

За времето от 2013 до 2024 г. проф. д-р Юлия Добрева участва в разработването и реализацията на много научни проекти, финансирани със средства от ЕСИФ и от национални източници.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Избраната от проф. Добрева изследователска област мога да определя като особено актуална дори и днес, въпреки достигнатото технико – технологично равнище на развитие на обществено – икономическите процеси. Независимо от растежа на производствените възможности и невидяния научен напредък, все още страните не успяват да решат един от наболелите съвременни проблеми, чийто релации могат да се проследят на най-различни равнища, а именно социалното неравенство. Както авторът правилно отбелязва в началото на своя дисертационен труд, неравенството би трябвало да се възприема не само от гледна точка на неговите доходни измерения, но и от позиция на възможностите за осигуряване на определен модел на живот и развитие на всеки член на обществото днес. В този смисъл, неравенството в доходите е значим проблем както за развитите, така и за развиващите се страни, защото високите му нива са свидетелство за това, че има повече бедни хора при определено средно ниво на доход. Това също означава, че бедните ще се възползват относително по-малко от икономическия растеж, отколкото в общество с по-голяма степен на равенство. Освен това, въпреки че дисертационният труд се фокусира върху икономическите неравенства в обществото, неравенството има значение и отвъд въздействието си върху бедността. То рефлектира върху възможностите и достъпа до социални услуги като здравеопазване и образование, както и върху задълбочаване на разликите между реализацията на половете в социално – икономическия живот.

При проучването на толкова актуален проблем проф. Добрева си поставя за **цел** в своя дисертационен труд да направи задълбочено изследване на съвременните характеристики на глобални, регионални и национални социално – икономически неравенства. За **обект** на изследването са посочени неравенствата в доходите, а в **предмета** му са обхванати тенденциите в подоходните неравенства в различни региони и възможностите за тяхното съпоставяне с измеренията на социално – икономическите неравенства в България.

С оглед на така определените цел, обект и предмет, кандидатът по процедурата си поставя следните **изследователски задачи**:

1. Да се направи теоретичен преглед на основните термини и индикатори, измерващи неравенството и тяхното приложение.
2. Да се разгледа взаимовръзката между неравенството и икономическия растеж.
3. Да се направи анализ как чрез иновации и съзидателно разрушение, чрез високо продуктивни инвестиции може да се преодолеят неравенствата в доходите в условията на финансови и икономически кризи и преход в икономиките.
4. Да се проследи проявлението на неравенството в различни региони на света (Азия, Африка, Латинска Америка), като се отбележат неговите отличителни характеристики.
5. Да се открият спецификите на неравенството в Европа, съпоставимо с неравенството във водеща икономика като САЩ.
6. Да се направи анализ на неравенството в България в контекста на региона, като се очертаят тенденциите за периода 2000 – 2022 г., и да се предложат начини за намаляването му в бъдеще.

Така формулираните задачи смятам, че напълно подпомагат постигането на целта на дисертационния труд и доказването на **тезата**: неравенствата в глобален, регионален и национален мащаб са породени от специфични за конкретния регион фактори с икономически, социален и политически произход. За отстояването на авторската си позиция проф. Добрева тества **две хипотези**: 1) За задълбочаване на неравенствата допринасят различни по рода си кризи и промени в икономическите модели; 2) Преодоляването на неравенствата е постижима цел, ако се ангажират всички институционални механизми, като се засили политиката по насърчаване на иновациите и насочване на финансирането към високо продуктивни инвестиции.

4. Познаване на проблема

За задълбоченото познаване на проблема са налице множество доказателства в представеното от проф. Добрева дисертационно изследване. Най-вече считам, че това личи от избора на методологичен подход. При него са обхванати основните тенденции и фактори, допринесли за социално – икономическите неравенства на глобално, регионално и национално равнища. Чрез прилагане на методите на синтез, индукция и дедукция, вниманието е насочено към индикаторите на неравенството и са интерпретирани основните тенденции и фактори, които допринасят за неравното разпределение на дохода. Приложената методология на изследването използва база

данни нат Евростат за индекса на Джини, както и поляризацията в доходите, измерена чрез квинтилно съотношение S80/S20. Интерес представлява и новаторското сравнение между държави на регионален принцип, в които са набелязани сходства в развитието на икономическите и обществените процеси. В последната си част са идентифицирани фактори, които са допринесли за съответните стойности на индекса на Джини и S80/S20, като сред тях са: ниво на образование, социални трансфери, данъчна политика, участието на работната ръка и ролята на висококвалифицирания труд, както и разликата в заплащането между мъжете и жените.

5. Методика на изследването

Приложената за постигането на целта, за доказването на тезата и тестването на хипотезите методология приемам за напълно адекватна и позволяваща генерирането на изследователски резултати. Заслужава внимание обстоятелството, че освен традиционни методи, са приложени и специфични такива, които дават възможност да се осветли по-обстойно разглеждания проблем.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Представеният от проф. Юлия Добрева дисертационен труд е с общ обем от 208 стандартни страници и от съдържателна гледна точка съответства на предмета, обекта и целта на изследването. В структурно отношение той се състои от: въведение, изложение в три глави, заключение и библиографска справка, включваща 137 източника на английски език.

Първа глава на дисертацията започва с обстойно представяне и оценка на обхвата и възможностите на известните от теоретична и практико – приложна гледна точка индикатори за измерване на неравенството. Такива са индексът на Джини, разработен на основа на кривата на Лоренц, и индексът на Тейл. За двата е използвана оценъчна концепция с идентифициране на техните предимства и недостатъци. Особено внимание при това заслужава авторското разграничение на категориите „социално неравенство“ и „бедност“, които често се смесват от изследователите. За очертаване на различията между тях проф. Добрева взема предвид значителен по обем фактологичен материал и проучвания на много световно признати изследователи. В тази връзка тя дава своето разбиране, което по-нататък в изложението по глави отстоява.

Друго важно разграничение, въведено от автора, е между категориите „равенство“ и „равнопоставеност“. В резултат от неговото изясняване на с. 15 е достигнато до заключението, че „равенството може да се постигне не като се разпределя по равно на всички, а като се създадат условия за равнопоставено участие на индивидите и има справедливо осигуряване на възможности за тяхното развитие“.

Съществен момент в изложението на първа глава, на който задължително трябва да се обърне внимание, е подходът, приложен от автора за идентифициране на основните компоненти на неравенството, намиращи се във възможностите за задоволяване на човешките потребности. В тази връзка са установени и анализирани редица социални индикатори на потребностите – универсален базов доход и индекс на

физическото качество на живот. При оценката на техните възможности са използвани динамични редове с данни за много страни от различни региони по света, които са сериозна предпоставка за достоверност на заключенията.

От изследователска гледна точка важен за мен е теоретичният фундамент, който проф. Добрева използва за анализ и оценка на възможните решения на проблема със социалното неравенство. Внимание е обърнато на идеите на Д. Рикардо за разпределението на дохода и за възможностите за постигане на растеж, на идеите на К. Маркс за изначално заложеното в генезиса на капитализма икономическо неравенство, на неокласическата теория с нейния модел за излишъка на работна ръка с развитието на НТП и се стигне до концепцията на Й. Шумпетер за креативното разрушение, като предпоставка за трансформиране на икономическата структура на производството и постигане на растеж. При прегледа на отделните концепции и идеи проф. Добрева демонстрира критичен поглед относно възможностите за пълноценно обяснение на причините за неравенството и за намиране на пътища за неговото преодоляване.

Представеното в първа глава е дало възможност на автора да направи редица съществени изводи.

Втора глава на дисертацията е насочила авторите усилия към установяване на спецификите в глобалните и регионалните условия на икономическото развитие, които са предпоставка за възникване и задържане на определено равнище на социалното неравенство. За целта се приема като изходен пункт на изследването установяването на същностните характеристики на понятието „неравенство“. При това са взети предвид политологичната и икономическата гледна точка за неговото дефиниране. По този начин се търси връзката между обществените и икономическите предпоставки за възникване на неравенството. За оформяне на своята гледна точка по въпроса проф. Добрева се основава на мненията на множество световноизвестни изследователи на проблемите за неравното разпределение на възможностите и на резултатите от икономическото развитие на страните на глобално и регионално ниво.

Една от осите, по които се анализират глобалните и регионалните особености на социалното неравенство, е развити – развиващи се страни. Друга ос на интерпретация и анализ на проблема е сравнението между Европа и САЩ. Анализирайки сериозен обем от данни, относно Европа авторът достига до заключението, че нивото и развитието на неравенството в доходите в Европа се дължат по-скоро на това, което се случва в рамките на отделните държави, отколкото на разликите в средния стандарт на живот или макроикономическите темпове на растеж между страните. Освен това се подчертава, че има няколко действащи фактора, на които трябва да се обърне внимание като двигатели на нарастващите пазарни неравенства в Европа и в САЩ. Важно влияние оказват съвкупното търсене и пазарът на труда. Ниските нива на участие в работната сила, постоянно високата безработица особено сред младежите, отслабването на социалната защита и стагнацията на производителността водят до по-ниски доходи през целия жизнен цикъл на хората, като бедните домакинства са по-засегнати.

Във втора глава на анализ са подложени и факторите и условията, които предизвикват социални неравенства в Азия, като търсене на възможности за разграничаване на определени регионални специфики. Фокусът е върху неравенствата в доходите и в икономическите възможности. За целта е използван сериозен набор от

статистическа информация по отделни страни, най-вече тези от Югоизточна Азия. На тази основа са очертани и перспективите за намаляване на неравенствата – поддържане на висок икономически растеж, насърчаване на социалното включване, създаване на мрежи за социална сигурност, разработване и прилагане по-добре насочени фискални инструменти, както и стимулирането на практики за добро управление и стабилност на функционирането на институциите.

С оглед очертаването на регионалните детерминанти на социалното неравенство същият подход е приложен и спрямо страните от Африка. При това заслужава внимание авторовото заключение, че неравенството в Африка има много сложни характеристики и се дължи на редица фактори, в т. ч. политическа нестабилност, лошо функциониране на институциите и изменението на климата. Една от основните причини за неравенството в Африка според проф. Добрева е наличието на секторни дисбаланси, т.е. преобладаването на селскостопанския сектор в структурата на икономиките. Друга такава е свързана с промяната на климата. В същото време индустрията и услугите са слабо развити и присъстват само в определени региони, където достъпът до ресурси създава необходимата среда за промишлен растеж. Трета основна причина за неравенството е институционалната слабост, високите нива на корупция и негативния опит от неефективното функциониране. По отношение на разпределението на доходите, като предпоставка за постигане на равенство, авторът установява сериозна поляризация. Що се отнася до идентифицирането на източника на неравенство чрез неговите регионални характеристики, това е най-вече фактът, че селското стопанство е основен източник на доходи и преобладаващ икономически сектор в стопанската структура на икономиките.

Подобен аналитичен подход проф. Добрева прилага и при установяването на причините за неравенството в страните от Южна Америка. На основата на анализирания данни се установява, че страните от Субсахарска Африка и от Южна Америка се характеризират с най-сериозна доходна поляризация. Причините за това състояние са идентични за двата региона. По отношение на състоянието на проблема в Латинска Америка се достига до заключението, че неравенството в доходите следва тенденциите на развитие на световната икономика, но също така е силно зависимо от публичните политики, както и от реформите на институциите, отговорни за устойчивостта в социалния сектор. Сред основните фактори на неравенството в този регион проф. Добрева откроява източниците на доходи. Най-важен сред тях са работните заплати. Тенденцията на промяна при тях следва световната и води до намаляване на неравенството, успоредно с повишаване образователното равнище на трудовите ресурси. Така образованието се установява като важен фактор за решаване на социалните проблеми.

При оценката на глобалните и регионални тенденции в социалното неравенство специално внимание във втора глава е отделено на влиянието на пандемията от Ковид – 19 върху обществено – икономическите процеси.

На базата на представеното в тази глава авторът прави някои важни заключения, според мен носещи дори приносен характер при изследване на причините и възможностите за преодоляване на социалното неравенство.

В **трета глава** на дисертацията се продължава линията на оценка на социалното неравенство на глобално и регионално ниво, но вече експонирана на равнище обществено –икономически процеси в България. Тук авторът отстоява тезата, че неравенството в доходите в нашата страна е следствие от динамичните промени през последните 30 години в резултат от социално – икономическото развитие на страната, особено трудният преход от планова икономика през 90-те години към отворена пазарна икономика днес. Една от основните причини за неравенството в България е несправедливото разпределение на доходите и богатството. Заедно с това се отчита, че неравенството у нас не е така поляризирано, както в страните от Африка и Южна Америка. Един от основните фактори, допринасящи за по-ниското неравенство, е икономическият растеж, комбиниран с висококачествено образование и ефективна данъчна система за осигуряване на държавни социални трансфери. Със значението на фактори, които в бъдеще биха предизвикали ръст на социалното неравенство, са отчетени: демографските тенденции, ефективността на държавно управление, зеления преход, дигитализацията, преодоляването на последиците от Ковид-19 кризата, както и тези от развихрилата се инфлация от 2022 г. насам. Като негативна тенденция на проявление действието на тези фактори е отчетено притеснително повишеното значение на коефициента Джини спрямо средноевропейските му нива в последните години. Друг бъдещ тревога индикатор за увеличаващо се неравенство е нарастващият интервал между доходите на най-богатите и най- бедните българи. Според автора той е по-голяма, отколкото в много страни в ЕС и на Балканите.

Интерпретираните от проф. Добрева статистически данни са й дали възможност да направи някои сериозни изводи по повод причините за социалното неравенство в нашата страна, но и относно възможностите за неговото ограничаване.

В **заключението** на дисертацията се изведени и обобщени по-важните изводи по-глави и са направени препоръки за преодоляване на социалното неравенство, които биха могли да послужат за формирането на ефективни политики не само у нас, но и на световно равнище.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Посочените в справката шест научни приноси според мен съответстват на показаното в дисертационния труд. Приемам ги като изцяло авторово достижение. Първите три считам, че имат теоретико – методологичен характер, а следващите три – практически и приложен.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

За оформен изследователски поглед говорят и научните публикации по темата на дисертационния труд, в които са популяризирани идеите на автора. За участието си в процедурата проф. Добрева е посочила общо 11 публикации, в т. ч. глава в колективна монография, една студия, 6 статии и 3 доклада от международни конференции в рецензирани неререферирани научни издания. Студията и един от докладите са на български език, а останалите са на английски език. Всички публикации са свързани с

тематиката на дисертационния труд и са намерили място на страниците на престижни български и чуждестранни издания.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

На основата на предоставената ми справка в документите на кандидата мога да потвърдя, че изследователското творчество на автора съответства на изискванията на процедурата за придобиване на научна степен „доктор на науките”.

10. Лично участие на кандидата

Представеното в дисертационното изследване и публикациите на кандидата приемам като изцяло авторово достижение, плод на нейните изследователски усилия и научни търсения. При оценката на дисертацията не съм установил практики на плагиатство. Представената в изследването информация е коректно поднесена, а източниците са цитирани съгласно установените професионални стандарти.

11. Автореферат

Авторефератът е разработен съгласно изискванията и притежава всички необходими реквизити за една подобна разработка. Той напълно отразява представеното като структура и съдържание в дисертацията и е в обем от 64 стандартни страници.

12. Критични забележки и препоръки

Както всяка подобна разработка, така и представената от проф. д-р Юлия Добрева дисертация притежава някои недостатъци. Те не омаловажават постиженията и не поставят под съмнение теоретико – методологичния и практико – приложен характер на приносите. Нямам критични бележки.

13. Лични впечатления

Познавам проф. д-р Юлия Добрева и на основата на личните ми впечатления за нея мога да кажа, че тя е изграден изследовател със собствен научен подход и почерк, приемащ сериозни предизвикателства в недостатъчно изследвани предметни области на обществено – икономическото поле. При изготвянето на моята рецензия съм се ръководил единствено от представеното в дисертационния труд и публикациите.

14. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръката ми е да продължава все така дръзновено да задълбочава научните си търсения по толкова значим проблем, като социалното неравенство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, считам че проф. д-р Юлия Добрева отговаря на наукометричните и законови изисквания за присъждане на научна степен „доктор на науките” в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8. Икономика и притежава необходимите професионални и личностни качества. Поради това **давам своята положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури **да присъди** научна степен „доктор на науките“ на проф. д-р Юлия Добрева.

Дата: 10.02.2025 г.

Подпис:

/проф. д-р Цветан Илиев/